

टसर रेशीम उद्योग स्वयं रोजगाराची एक हमी

श्री. आर. डी. चव्हाण, श्री. एम.व्ही. भोमटे व डॉ. जी.यु. काळसे
कृषि विज्ञान केंद्र, गोंदिया

टसर रेशीम एन्थेरिया माईलिटा या किटकापासून प्राप्त होणारे रेशीम होय. या प्रजातीच्या किटकांचे खाद्य अर्जुन (अंजन), ऐन, साल, बोर, धावडा, सावनी इ. ३६ प्रकारचे झाडाचे पाने असून ते भारतात उष्ण कटीबंधीय जंगलामध्ये उपलब्ध आहे.

महाराष्ट्रात टसर अळीचे संगोपन मुख्यतः अंजन व ऐन झाडावर केली जाते. टसर अळीचे जीवनक्रम मुख्यतः चार अवस्थेमध्ये पूर्ण होते. १) अंडी अवस्था २) अळी अवस्था ३) कोष अवस्था ४) पतंग अवस्था. यापैकी टसर अळी अवस्था ही ऐन, अर्जुन झाडाची पाने खाऊन वाढते व पूर्ण विकसीत झाल्यावर आपल्या भोवती रेशीम धाग्याचे आवरण तयार करते व टसर रेशी कोष तयार करून याच कोषांपासून धागा निर्मिती करून टसर कापड निर्मित केल्या जाते.

विदर्भातील टसर रेशीम क्षेत्र : पूर्व विदर्भातील गोंदिया, भंडारा, चंद्रपुर, गडचिरोली या चार जिल्ह्यात रेशीम विभागाचे ११०० हेक्टर व वन विभागाच्या १७००० हेक्टर वनक्षेत्रावर टसर किटक संगोपन केले जाते. या जिल्ह्यात ७००० ते ८००० हेक्टर वनक्षेत्रात ऐन वृक्षाचे झाडे विपूल प्रमाणात असून ते लोकांच्या मागणीनुसार टसर किटक संगोपनाखाली आणता येऊ शकेल. याशिवाय पडीत जमिनीवर ऐन व अर्जुन वृक्षाची लागवड करू चार वर्षांनंतर सदर क्षेत्रावर टसर किटक संगोपन केले जाऊ शकते.

टसर अळीचा संगोपन कालावधी : एका वर्षात टसर अळीचे खालीलप्रमाणे तीन पीक होतात. त्यांच्या ब्रशिंग व एकुण कालावधी खालील प्रमाणे आहे.

अ.क्र.	पीक	ट्रायव्होल्टाईन जाती	कालावधी
१.	प्रथम पीक	२५ जून ते ५ जुलै	३० दिवस
२.	द्वितीय पीक	१ ते ५ सप्टेंबर	४५ दिवस
३.	तृतीय पीक	२५ ऑक्टोबर ते ५ नोव्हेंबर	७५-८० दिवस

अ.क्र.	पीक	बायव्होल्टाईन जाती	कालावधी
१.	प्रथम पीक	१५ ते २० जुलै दरम्यान	३० दिवस
२.	द्वितीय पीक	२० ते २५ सप्टेंबर	४५-६० दिवस

उत्पादन : एक हेक्टर क्षेत्रावर पहिले पीक घेतल्यास २०० ते ३०० अंडीपुंज, दुसरे पीक घेतल्यास ३००-४०० अंडीपुंज, तिसरे पीक घेतल्यास ५०० अंडीपुंजाचे किटक संगोपन केले जाऊ शकते. पहिल्या पिकात प्रति अंडीपुंज २०-३० कोष, दुसऱ्या पिकास ३०-४० कोष प्रति अंडीपुंज व तिसरे पिकास ५०-६० कोष प्रति अंडीपुंज एवढे उत्पादन मिळू शकते.

अल्पशी गुंतवणुक करून एका वर्षातील निवडक दिवस काम करून टसर रेशीम उद्योगाव्दारे एक कुटूंब वार्षिक सरासरी उत्पन्न रु. ३०,०००/- ते ३५,०००/- पर्यंत मिळू शकते. सदरचे उत्पन्न हे मुख्यतः नैसर्गिक परिस्थितीवर अवलंबून असल्यामुळे यामध्ये मिळणारे उत्पन्न कमी अथवा जास्त होऊ शकते.

* * *